

KAS OODATA VÕI KARTA?

URMAS LENNUK

Olles ise näidendivõistlusega jala eesriide vahele saanud ja töötades teatris, on mul nüüd žüriiliikmena pagana raske kirjutada objektiivselt oma ametikaaslaste töödest. Tegelikult on näidendivõistlus üks subjektiivsemaid õnnemänge, kus osal võistlejatel on väike edumaa, sest nad omavad kokkupuudet teatriga ja aduvad paremini ootuspärast dialoogi. Seega ei saa kunagi kindel olla, et võidavad parimad. Pigem võidavad alati traditsiooniliselt teatrikeelsemad ja puhtamad tekstid.

Esimene ebameeldiv üllatus oli minu jaoks võistlustööde vähesus. Isiklikult loen siit välja tugevat ohu märki. Hiljutise vaoshoitud novellivõistluse taustal mõjub selline tendents ülihirmutavalt. Võib ju lohetada ennast mõttega, et potentsiaalsed kirjutajad leiavad uusi väljendusvahendeid. Filmikäsikirjad, mainekujundus ja projektikirjutamine toovad vaieldamatult rohkem sisse või pakuvad võimalust rahvusvaheliselt tähelepanu pälvida. Teisest küljest ei saa ma enam ammu päris selgelt aru – kellele seda eesti kultuuri siis üldse tarvis on?

Tundub, et sellesarnases segaduses on ka umbes kaks kolmandikku osalejaist. Vaid üheksateist näidendit kuuekümne ühest puudutasid mingil määral eestlust või kohalikke ühiskondlikke probleeme. Jumala eest, ma ei tahagi, et kõik näidendid räägiksid otseselt Eesti sotsiaalsest tervisest, aga nende kuuekümne ühe töö põhjal ei julgeks ma küll öelda, et võistlus toimus just Eestimaal. Kahte kolmandikku neist näitemängu-

dest võinuks kirjutada mis tahes rahvas mis tahes keeles.

Ainestikuregister oli keskmiselt kirju. Armastus (5), utoopia (3), kriminaal (3), paroodia (3), muinasjutt (3), ajalugu (4), filosoofia (2), sotsiaalia (5), pihtimus (3), eksperiment (4), korterirealism (3), müstika (2), mütoloogia (2), naturalism (4), eksistentsialism (5), romantika (2), folkloor (2) ja isegi religioon (1). Ülejäänud viis tööd liigitaksin ma lihtsalt pula või näitemängu visandi alla.

Valdavalt olid kõik tööd dialoogile tuginevad. Vormilist katsetamist oli küll palju, kuid ka need kasutasid kahjuks sõnateatri vahendeid ja ideest asi kaugemale ei jõudnud. Küll aga olid paljud ideed väga vaimukad ja huvitavad. Väga paljudest sellistest ideevisanditest saaks kindlasti täitsa huvitava sõnateatri algteksti. Aga selleks tuleks rohkem vaeva näha ja omandada mõned käsitöövõtted. Viimase puudumist võikski ühe negatiivse tegurina esile tõsta. Siit näidendivõistluse puudused algavadki, sest võistlus annab küll võimaluse katsetada, aga mitte tagasisidet. Tegelikult pole kirjutajal pärast võitjate väljakuulutamist enam millelegi tugineda. Märgati – oli hea, ei märgatud – pole midagi teha. Siit on vaid väike samm seleni, et osaleja viskab pliiatsi nurka ja siirdub parematele jahimaadele. Projekte kirjutama või mainet kujundama.

Tahtmatult olen ka ise seda vastutamust kultiveerinud. Nii mõnedki osalejad on pärast võistlust pöördunud mingigi hinnangu saamiseks meilitsi

Jaan Undusk ENA 2005. aasta näidendivõistluse laureaaside premeerimisel Teatriliidus 4. X 2005.

Jakob Karu.

minu poole. Ükskõik kuidas ka ei pingutaks – süvenevat tekstipõhist analüüsi pole sageli otsekohe mahti teha. Üldisema hinnangu olen küll alati andnud, aga paraku ei võimalda see kirjutajale näpunäiteid ehk teisisõnu käsitööarendust. Pakun küll võimalust mõne aja pärast kokku saada ja teksti lähemalt arutada, aga väga vähesed võtavad hiljem ühendust. Mõningaid üldlevinud reegleid, mille vastu eksitakse, omal käel välja mõtlema hakata nõuab väga palju aega ja teravat vaimu. Siin pole küsimus kuudes ja nädalates, vaid aastates. Mõnikord ka maailmapildis – selle kujunemine on aga juba aastakümnete küsimus.

Kuidas sellest nõiaringist välja tulla? Ainuke võimalus, mida näen – iga-külgne tagasiside ja mitte ainult žürii-

liikmetelt. Loogiline oleks, et eesti näitekirjanduse pärast muretseb kogu eesti teater. Alates lavastajatest ja näitlejatest ning lõpetades kirjandusala juhatajatega ja näitekirjanikega. Aga sellise üle-teatrilise süvenemiseni jõudmiseks on vaja tõelist, käega katsutavat kokkuvõrsemist. Kahjuks.

Sõelale jäänud töödest rääkides alustaksin äramärgitutest. Tiia Selli „Laps räägib siis...” on olemuselt valus ja kaunis armastuslugu, mille keskmes isa ja tütre suhted ning varjatud vastuolud. Puuduseks – šabloonsed kõrvaltegelased. Kati Murutari „Pidu” keskendub tänapäeva naise eluolulistele probleemidele. Puuduseks – lahtine üldistamine läbi kuluma kippuvate kujundite. Mart Kase „Ostuaed” tutvustab tänapäeva turumajanduslikku absurdi. Puu-

Jim Ashilevi.

Eva Koff.

Rait Avestiku fotod

duseks – tekst on liiga seletav ja sündmustevaene. Kõigi kolme tööga annaks kindlasti midagi peale hakata, kui leiduks kogenenud lavastaja, keda temaatika huvitab.

Ergutusauhinna pälvinud Loone Otsa „Koidula veri” pakub ajaloolise fantaasiana välja veel ühe võimaluse, millised sündmused võisid eelneeda Jannsenile korraldatud mõrvakatsel. Põnev ja julge teemakäsitus takerdub raskepärasesse dialoogi ja kipub paljusõnalisusse eksima. Literatuursema teatrina siiski potentsiaali leiduks.

Võidutöödest pälvis kolmanda koha Eva Koffi lastenäidendiks tituleeritud „Sabaga täht”. Tegemist on tugevalt õhustikulise mänguga, kus tegelasteks inimeste nimedega loomad. Näidendi juures tasub esile tuua asjaolu, et väga

keerulistest asjadest on räägitud väga lihtsalt, mis ei ole oluline ainult laste, vaid kõigi inimeste puhul, kes maailmas elavad. Lahtine vorm võimaldab mängu ja seiklusi. Näidendi ainus puudus seisneb selles, et „Sabaga täht” pole tuttav praegustele lastevanematele. See tingib omakorda, et Kultuuriministeeriumi eelarvest rahastatavad teatrid näitemängu lavale tuua sisuliselt ei saa. Või kui toovad, siis peavad leppima ka võimaliku karistusega.

Näidendivõistlusel anti välja ka kolm teise koha preemiat. Siinkohal tahakski natuke juhtida tähelepanu tõsiasjale, et nende kolme hulgas on ka peapremia võitnud töö. Milline? See ongi küsimus. Ükskõik kuidas žürii ka hääletada ei püüdnud – ühte kindlat ei eristunud. Kurioosumi korraldamises on nad igata-

hes süüdi: Jim Ashilevi „Nagu poisid vihmas“, Jakob Karu „Vanaema juures“ ja Jaan Unduski „Boulgakoff“ (autorite perenimede alfabeetiline järjekord).

Jim Ashilevi „Nagu poisid vihmas“ on pisut eksperimentaalse maiguga sõnateatri tekst poistest, kes tahaksid või peaksid meesteks saama. Nad viibivad tinglikus suletud haiglas ja peavad tege-ma „koledat“, et saaks „ilus“. Noore inimese kohta on Ashilevi püstitanud üllatavalt öela paradoksi. Kahjuks tuleb öelda, et mitte ilmaasjata. See tige tõde on elus olemas ja väärab meie häid ning siiraid suhteid lähedastega. Stiilne ning napp lausekasutus on mõjuv ja dialoog sisemiselt sündmustihe.

Jakob Karu „Vanaema juures“ klas-sifitseerub samuti sõnateatri teksti alla, aga selles leidub juba alget mängule sõna teatripärase mõttes. Põhimõtteliselt on tegu jõulise visandiga inimese ja looduskeskkonna vastandamisest. Autori avatud joonis jätab võimalikule lavastajale vabad käed, kas liikuda Eesti intellektuaali ja maaelu suhete radadel või minna globaalselt loodusstiihiate ning inimeksistenti kallale. Mõlemad teed on lahti. Lisaks ka kuhjaga vaimukaid leide.

Jaan Unduski „Boulgakoff“ kasutab neljast võidunäidendist kõige traditsioonilisemalt sõnateatri vahendeid. Näitemängu keskmes on tunnustatud ja austatud kirjanik Boulgakoff, keda õnnetuseks ei avaldata. Kirjanik otsib väljundit, aga ei leia seda. Ei elus ega kirjutamises. Lõpus avaneb ka kolmas perspektiiv, aga kas see on vastus palvetele või lihtsalt elu pragmaatilisus, jääb lugeda tõlgendada. Väljapeetud dialoog on puhas ja kannab sündmuste kulgu.

Kaheksa eespool nimetatud tööd on tingimata seda väärt, et neid peaksid lugema kõik Eestis lavastamisega tegelevad inimesed. Loomulikult oleks normaalne, et iga endast lugupidav ja arenemissooviga lavastaja loeks (või vähemalt lehitseks) läbi kõik võistlusele lae-

kunud tööd, aga ma saan aru, et ega see eesti näitekirjandus nüüd nii palju ka lavastajatele korda ei lähe. Siiski, leida saab ainult see, kes otsib. Ja kes ei otsi, ärgu virisegu.

Kirjutajaid nagu oleks, kuigi varasemast ligi poole vähem. Ideed on head, aga teostus varasemaga võrreldes märkimisväärselt pealiskaudsem. Elu nagu puudutatakse, aga mitte eestlusele oluliselt. Vormiotsinguid leidub, kuid sisuliselt on nad põhjendamata. Mida siis sellest kõigest järeldada? Eelmise näidendivõistluse puhul rõõmustasid mind väga sellised „teistlaadsed“ tööd nagu Mati Küti „Papa“ ja Hans Nordbergi „aaron: juuni“. See andis usku ja lootust, et lõpuks on Eestis tulemas ka karuselt maameelset ning vormiliselt intrigeerivat näitemängu. Seekordne näitemänguvõistlus võttis selle usu allakirjutatult tagasi.

Kummalisel kombel hakkame näitekirjanduses tagasi jõudma seisu, mis valitses Eestis möödunud sajandi 30. aastatel. Ma ei hakka siinkohal Tammsaaret tsiteerima. Kõik oleme kirjaoskajad! Keegi ei keela meil minna raamatukokku ja uuesti üle lugeda, mida ta siis kirjutab. Iseasi, kas me viitsime? Ühesõnaga – kuni eesti näitekirjandus eesti teatrit sügavamalt huvitama ei hakka, seni pole ka loota, et eesti näitekirjandus Eestist sügavamalt huvituma hakkaks.

Olen näidendivõistluses pettunud ja ei kavatsegi seda varjata. Mõru maitset ei leevendaks ka teadmine, et järgmise võistluse eel lubatakse igale osalejale „sada rubla trükipoogna eest“. Raha inimest kirjutama ei õpeta. Raha ei sunni inimest vaimu kandma. Ammugi ei taha ma paluda loojalt üldrahvalikku tragöödiat, et see väike killuke inimesi Läänemere kaldal taas juuri ajama hakkaks. Aga midagi peab juhtuma. Midagi rahast tugevamat.